

УДК 81'37:81'42:81'28:81'373.7

DOI: 10.31471/2304-7402-2026-23(84)-25-36

ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНИХ КОМПОНЕНТІВ В ДІАЛЕКТНОМУ ДИСКУРСІ

Марія Голянич

*Карпатський національний університет ім. В. Стефаника,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
email: kum@pnu.edu.ua*

У статті охарактеризовано розряди найпоширеніших фразеологізованих одиниць, що функціонують у мовленні жителів села Тюдів Косівського району Івано-Франківської області, розкрито їхню роль в актуалізації прагматичних компонентів значення під час комунікативної взаємодії мовців, зокрема наголошено, що ці мовні величини:

1) виступають важливим засобом формування говіркової мовної картини світу;

2) узагальнено відбивають типові ситуації спілкування, сприяючи розкриттю інтенцій комунікативних партнерів;

3) є значущими носіями прихованих значень, дешифрування яких допомагає мовцям вибудувувати діалог як кооперативний, уникаючи суперечок у спілкуванні, чи як конфронтаційний.

*Серед різних видів фразеологізованих одиниць, поширених у гуцульському діалектному дискурсі, що сприяють актуалізації прагматичних компонентів значення, особлива роль належить такій мовній величині, як *ни с'м'їйу питати*.*

У статті доведено, що ця фразеологізована одиниця – важливий смислотвірний складник імовірного запитання адресанта, що сприяє формуванню таких значеннєвих компонентів, які впливають на перебіг комунікації, на актуалізацію виробленої у кожного з комунікативних партнерів програми практичної поведінки – знання того, як реагувати на мовленнєві дії комунікативного партнера в типових ситуаціях.

*У статті підкреслено: фразеологізована одиниця *ни с'м'їйу питати* – це своєрідний прагматичний сигнал, який вказує на характер комунікативних намірів адресанта – досягти комунікативної мети, тому в полі зору його завжди перебуває модель адресата, передбачення того, як він може сприйняти й потрактувати почуте запитання.*

Ключові слова: *адресант, адресат, діалектний дискурс, комунікативна інтенція, прагматичні компоненти значення, фразеологізована одиниця.*

Текст як багатовимірна величина в сучасному українському мовознавстві досліджується в різних аспектах: у структурно-семантичному, асоціативно-образному, когнітивному, культурологічному та ін.

Одним із важливих актуальних підходів до дослідження тексту – розгляд його крізь призму комунікативно-прагматичної парадигми, яка акцентує на тому, що кожне висловлення – це інтенційно скерована дія, характер якої залежить від ситуації спілкування, досвідного знання людини – результату пізнання нею світу й себе в ньому, розуміння специфіки передавання смислів за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Використовувані мовцем у такому процесі, згадані величини є суб'єктивно насаженими, пропущеними крізь призму власної системи цінностей, водночас вони є такими, що «працюють» у «модусі співбуття» [11, с. 249]¹, розуміння комунікативними партнерами один одного, бо спираються на приблизно однакову картину світу, яка «опосередковує людські комунікації, оскільки втілює смисловий контекст взаєморозуміння між людьми, сприяє виробленню програми практичної поведінки» [11, с. 271], зокрема й мовленнєвої.

Залежно від мети спілкування, ситуації, у якій воно здійснюється, досвіду мовця, його ментального й емоційного станів, здатності передбачати характер імовірного розгортання взаємодії з комунікативним партнером будуть використовуватися ним і відповідні мовні засоби.

Серед різного типу мовних одиниць вагома роль у тексті як дискурсі, зокрема й діалектному, належить стійким зворотам мови – ідіомам, пареміям, усталеним порівнянням і тим фразеологізованим словосполученням (висловленням) – семантичним і когнітивно-емоційним величинам, які є значущими виразниками адресантної чи адресатної інтенції і яким у процесі спілкування мовець часто надає статусу комунікативно-прагматичного фокусу тексту.

Якщо розглядати текст як складне семантичне ціле, утворене послідовністю мовних одиниць у їх комбінаториці, як знак (макроконцепт), значеннєве наповнення якого в тексті здійснюється в семантико-синтактичному і прагматичному вимірах, то й ключова фразеологічна чи фразеологізована одиниця, наявна в ньому, буде сутнісним виразником того смислу, що формується в ньому, із урахуванням виділених вище аспектів.

У тексті як дискурсі вона виступатиме вагомим смислотвірним засобом, що, з одного боку, допоможе мовцеві осмислити почуту інфор-

---

¹ «У комунікативній філософії екзистенційного спрямування Інше осмислюється в контексті взаємодії «Я» і «Ти»... В екзистенційній онтології Гайдеггера Інше осмислюється у модусі «співбуття», що, розгортаючись як сучасність, веде до зустрічі різних культурних традицій» [11, с. 249].

На нашу думку, «модус співбуття» варто враховувати у всіх типах комунікативної взаємодії мовців.

мацію, виявити в ній імпліцитні значення, з іншого – дасть змогу дешифрувати ймовірні наміри комунікативного партнера, омовлені в тексті, а отже, скоригувати і власні мовленнєві дії. Тому дослідження характеру таких одиниць, використовуваних мовцями в певних ситуаціях, є важливим для глибшого розуміння мовомислення і мовобуття людини.

З цієї ж причини стійкі звороти мови були й залишаються в центрі наукових зацікавлень багатьох учених (О. Потебні, В. Ващенко, Г. Удовиченка, В. Білоноженка, Л. Скрипник, Ю. Прадіда, В. Ужченка, Ф. Медведєва, В. Калашника, Ж. Колоїз та ін.), які розглядали чи розглядають стійкі вирази мови в різних аспектах, зокрема як:

- мовно-історичне явище [9, с. 708]¹;
- виразники прототипної семантики;
- внутрішньоформні, асоціативно-образні величини;
- структурно-семантичні одиниці, що виконують у тексті як дискурсі вагоме функційне навантаження й здатні розглядатися крізь різні моделі організації знання (концепти, фрейми, сценарії тощо);
- лінгвокультурні маркери етнічної мовної картини світу;
- комунікативно-прагматичні одиниці, які виконують у тексті певне комунікативне завдання, увиразнюючи характер адресантно-адресатних відношень (такі фразеологічні чи фразеологізовані величини, що використовуються як органічні складники діалогічної взаємодії мовців, можна кваліфікувати як певний мовленнєвий акт).

Сучасна антропозорієнтована парадигма, акцентуючи на людиновимірному факторі в мові, дає підстави стверджувати, що саме стійкі звороти мови великою мірою є значущим засобом вираження цієї людиновимірності, виявом того, як у цих одиницях об'єктивується світовідчуття й світорозуміння людини [11, с. 26]², виражається її досвід – переживання, оцінки, характер способу життя, загалом оприсутнюється те позамовне, що стає суцям [3, с. 192]³ – значеннєво наповненим і цілісним лише в певному стійкому виразі, оприявленому в мовленнєвій говірковій стихії [6, с. 214]⁴.

---

¹ Фразеологізм «виник унаслідок тривалого семасіологічного розвитку, закріплення у мовленнєвій практиці народу стійких і відтворюваних словесних комплексів, співвідносних із словосполученням чи реченням» [9, с. 708].

² У філософській концепції антропологізму «поняття «людина» є наріжною світоглядною «категорією для розробки системи уявлень про світ» [11, с. 26]. Підкреслимо: такий підхід до розгляду певних явищ актуальний і в мовознавстві, коли в центрі людина, її наміри, вербалізовані в слові, і її сприйняття світу.

³ «Слово вже дає присутність, тобто буття, в яке щось як суще з'являється» [3, с. 192].

⁴ «...саме жива розмовна мова в усій своїй багатогранній конситуаційній реалізації й широкій практиці являє собою невичерпну криницю мовних явищ і процесів, дуже цінних для глибокого вивчення і наукового узагальнення» [6, с. 214].

Комплексних досліджень, які б виявляли характер буття фразеологізованої одиниці в живому діалектному мовленні (крізь призму адресантно-адресатних відношень), здійсненого на матеріалі однієї гуцульської говірки, практично немає [4, с. 5]¹, що й зумовило вибір теми і її **актуальність**.

Об'єкт дослідження – фразеологізовані одиниці, що функціонують у мовленні жителів села Тюдів.

Предмет дослідження – семантика фразеологізованих одиниць та їх роль, зокрема висловлення *ни с'м'йу питати*, в актуалізації прагматичних компонентів значення в діалектному дискурсі.

Мета дослідження – розкрити семантику фразеологізованих одиниць, що функціонують у говірковому мовленні села, та виявити їх роль, зокрема висловлення *ни с'м'йу питати*, в актуалізації прагматичних компонентів значення під час комунікативної взаємодії мовців.

Основні завдання:

- 1) виділити ті фразеологізовані одиниці, які в говірковому мовленні села є найчастіш уживаними;
- 2) розкрити їх значеннєве наповнення та роль в актуалізації прагматичних компонентів значення під час комунікативної взаємодії мовців;
- 3) виявити особливості функціонування фразеологізованої одиниці *ни с'м'йу питати* в мовленні жителів села Тюдів.

Матеріал дослідження – фрагменти мовлення жителів села Тюдів Косівського району Івано-Франківської області, у яких вагомими смислотвірними й комунікативно-прагматичними засобами виступають фразеологізовані одиниці.

Виклад матеріалу. Матеріал нашого дослідження засвідчив, що одними з найпоширеніших фразеологізованих одиниць у говірковому мовленні Тюдова є ті, що:

– виражають ставлення адресата до запропонованого адресантом тематичного розгортання діалогу: *н'іч'о ни каў; ни хоч'у Бóга гн'івіти; гр'іх би бóло шош тут казати*;

---

¹ Фразеологізовані одиниці, що функціонують у гуцульському мовному просторі, у такому аспекті розглядаються принагідно, насамперед у лексикографічних працях, в окремих розвідках. «Інформацію про гуцульський діалект як складне й водночас унікальне явище подано в працях етнографів і мовознавців: І. Вагилевича, Я. Головацького, І. Верхратського, А. Онищука, С. Витвицького, В. Шухевича, В. Гнатюка, В. Коржинського, М. Мосори, Ю. Шнайдера, Б. Кобилянського, М. Лесюка, М. Бігусяка» та ін. [4, с. 5].

Звернімо увагу ще й на такі праці, в яких відбито мовобуття гуцульського слова: *Гуцульські говірки*. Короткий словник / За ред. Я. Закревської. Львів, 1997; Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. *Гуцульські світи*. Лексикон. Львів, 2013; Астаф'єва М., Воронич Г. *Словник гуцульських говірок Річки і Яворова*. Т.1. Київ–Івано-Франківськ, 2014; Гавука П. *Тлумачний словник гуцульських говірок*. Косів, 2017 [4, с. 6].

– засвідчують несприйняття адресатом висловленого адресантом чи третьою (відсутньою) особою: *йїк отакé казати (за такé говорити) / то л'їше / наї ни кажу шо; хто би говоріў / а хто би ц'їхо (ц'їхон'ко) сид'їў (рот (рóтик / пісок / пісоч'ок / тёмбу) ни ўтвор'ёў);*

– є висновковими формулами певного тематичного блоку чи засобом (сигналом) переключення теми розмови: *таї отакé с цим усїм; а (таї) шо хот'їти...; ну таї шо / ўс'ёке буваїї (трафїейц:е);*

– виступають виразниками міркувань мовця стосовно проблем, які його хвилюють: *ї шó / верé / тепёрки йа маїу робїти (унá / уні мут робїти)?; л'ўпчики л'ўб'ї / а це шó такé? (шó се д'їїї)?;*

– вказують на негативну оцінку когось чи чогось, здійснювану мовцем: *и:ї / наї Бох борони (би Бох боронїў) кóждого; наї йїгó (цисé) хол'ёра óзме (та наї óзме); наї це (ц:е) шл'ах трафи (та наї трафи);*

– є етикетними формулами, використовуваними на початку діалогу як засіб окреслення теми розмови і введення в неї адресата: *таї шó тудá кóло вас видати і ч'увати (шó се д'їїї ў Цáрин'ї (ў Нїжнім кинці / ў Долін'ї)?; шо ч'ўти?; шó кóло вас се рóби?; ци ўс'ї здорóв'ї?; а йёк ви се маїїте / йёк жїнка /д'їти)?;*

– виступають синкретичними предтекстовими (стосовно власне запитання) знаками – маркерами імпліцитного вибачення за, можливо, незручне запитання, яке адресант має намір поставити адресатові: *ни с'м'їўу питати / а йёк там...; ни с'м'їўу питати / але тикї се запитайї...*

У мовленні гуцульського села Тюдів фразеологізованим висловленням належить особлива роль, бо вони:

– виступають важливим засобом формування говіркової мовної картини світу, а отже, увиразнюють характер світосприйняття і світорозуміння мовців;

– узагальнено відбиваючи типові ситуації діалогічної взаємодії комунікативних партнерів, сприяють розкриттю їх інтенцій [2, с. 116]¹;

– як широко використовувані формули мовобуття, є важливими носіями модусних компонентів значення, значущими маркерами закладених у тексті як дискурсі прихованих значень, дешифрування яких допомагає адресатові вибудовувати нову проєктивну реальність – розглядати майбутній діалог як кооперативний чи конфронтаційний.

Спільним для цих висловлень, як уже згадувалося, є те, що всі вони сфокусовані на ситуацію використання, на вираження відповідних намірів комунікантів, їхнього ставлення до того, про що говориться.

---

¹ «Комунікативна інтенція (лат. *intentio* – прагнення) – осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення» [2, с. 116].

Кожен із наведених виразів у відповідній ситуації набуває певного комунікативного смислу [1, с. 19]¹; відзначається мовленнєвими параметрами використання – своєрідними «приписами»: коли, у якій ситуації чи ситуаціях, у якому тематичному оточенні здебільшого використовується ця фразеологізована одиниця.

Розгляньмо детальніше один із наведених виразів. Так, усталена в тюдівському говірковому дискурсі мовна одиниця *ни с'м'їу питати* є маркером соціокультурної ситуації, у якій синкретично представлено попередження адресанта про намір запитати когось про щось (він не впевнений у позитивному сприйнятті цього адресатом) і водночас міститься вибачення за свій інтерес до теми, яка, можливо, буде не зовсім приємною співрозмовникові чи взагалі табуйованою.

Важливо підкреслити й те, що, ставлячи такого типу запитання, адресант розуміє, що він порушує окремі максими спілкування [2, с. 330]², приписи мовленнєвого етикету, прагнучи «озовнішнення» [10, с. 391]³ того, що адресат носить у собі, що є одним із засобів формування його внутрішнього світу, того, що тематично не бажано включати у процес спілкування з односельцями, тобто можна сказати, що ця фразеологізована одиниця є своєрідною екзистенційною настановою на кооперативне чи (залежно від реакції адресата) конфронтаційне спілкування.

Ни с'м'їу питати – це своєрідний предтекст, який комунікативний партнер (навіть не почувши власне запитання) кваліфікує приблизно так: «*Іа хоч'у вас шош се запитати / іа розум'їу / шо може / то ни геї пасуїи за такé завóдити бéс'їду / то вибач'éїте / алé іа хот'їла бих знáти...*».

Самі жителі села особливості використання цієї мовної одиниці пояснюють так:

1) *Ни с'м'їу питати кáжут тогдї / ік хоч'ут шош узнáти / алé розум'їут / шо питáтисе за такé ни дўже випадáїї / тикї ни пасуїи / то тогдї кáжут оц':ї словá / і ўни тák'їк заслóнка / ік ц:е сказáти / то це ўже ни рахўїїц:е / шо ти ни розум'їїш / їек вестїсе ў бéс'їд'ї / оц':ї словá показўїут / шо ти знáїш р'ет у бéс'їд'ї;*

2) *Ік оц':ї словá сказáти / ни с'м'їу питáти / то це тák'їк би ти питкрадáўсе до тóго / шо тебе їнтересуїї / і тот / кому́ отák сказáти / ужé ни мáїї гн'їватисе / цис'ї словá змн'éкшўїут бéс'їду / і ўна ўже ни вигл'їдáїї ікóўс низгрáбноў / нидол'удноў;*

¹ «...комунікативний смисл – це складний синтез інтенцій учасників спілкування, які вживають засоби мовного коду, тобто його одиниці, категорії тощо в конкретному часо-просторовому континуумі спілкування [1, с. 19].

² «Максими (лат. *maxima* – принцип) спілкування – імпліцитні правила ведення кооперативного діалогу, які виділяються в межах принципів спілкування» [2, с. 330].

³ «Мовне «озовнішнення» є водночас внутрішнім диференціюванням навіть у порівняно примітивних способах комунікації» [10, с. 391].

3) *Ік сказати напоч'іткү ни с'м'ійу питати / то це знач'єйї / шо йа поперед'уйу / шо хоч'у се запитати за шош низруч'нє / алє ви ни гн'ївайтєсе / вибач'єйтє / ти так показуйиш / шо йїз з добрими нам'ірами се запитала / ні / шобї потому опсуд'увати / а того / шо ми соб'ї добр'ї / таї йа мџжу цисє соб'ї позволити;*

4) *Йє / шо кортїт шош узнати / алє йїк майїш лицє / то ни зїпрєш когџс / і нїтро ни зач'нєш се питати за т:џ / ти повџлен'ки ў бєс'їд'ї питхџдиш до цєго / показуйиш / шо тотџ тебє ни геї интересуйї / таї отогдї кїжєш ни с'м'ійу питати / ї се питайиш / так се рџби / шобї ни вигл'їдати ікџс нидолүгџў / алє тикї домџч'їсе свџго / то бїрше жинкї спрахтикован'ї на цєму.*

Як бачимо, виділена фразеологізована одиниця як важливий смислотвірний складник імовірного запитання сприяє виформуванню таких значеннєвих компонентів, які впливають на перебіг комунікації, актуалізацію виробленої у кожного з комунікативних партнерів програми практичної поведінки (знання того, як реагувати на мовленнєві дії комуніканта в типових ситуаціях).

Можна сказати, що в цьому висловленні закладена важлива «змістова інтенція» [5, с. 28], оприсутнюється намір мовця, «скерований» на очікування реакції адресата, від якої залежатиме характер подальшої мовленнєвої взаємодії.

Порівняймо декілька прикладів:

1) *Ни с'м'ійу питати / алє кортїт знати / йєк там у вїшиї фам'їл'їйї / бо смїх ч'ўла / шо в'їд'ї / йшлџсе до вес'їл'ї / а тепєрки шош затїхло / ци ни розбїлџсе? – Йа н'їц н'їч'џ такогџ ни ч'ўла / тикї н'їц н'їч'џ / абї моглї шош вам упџв'їсти;*

2) *Ни с'м'ійу питати / алє хот'їла бїх знати / йєк там вїш'ї молод'ї / йєк йїм жит'є провїдиц'є? / бо шош задүже смутнї хџди вїш'ї нев'їстка. – А ви бї на своїу подивїлисе / ци ўна у велїкїй вєселџсти;*

3) *Ни с'м'ійу питати / алє хот'їла бїх знати / ци пџплатна у вїшого сїна новї рџбџта? – Рџбџта йїк рџбџта / бїрше мєнче / а грџш'ї / йїк марї / ўни то йє / то йїх нимї;*

4) *Вибач'єйтє / Йїлє / ни с'м'ійу питати / але тикї се запитайу / йєк там ваш сус'їт / бо ч'ўла / шо ў нєго шош се ни склїло / ни так пишлџ йїму. – И:ї / хто йїгџ знайї / шџ там бўло / он:џшо йа скаў / бї Бџх боронїў вид нїпасти.*

У кожному з наведених текстів фразеологізована одиниця виступає предтекстовим інваріантом, який узагальнено тематизує те, що буде конкретизовано у своєрідній змістовій ремі, яка, оприявляючи характер розгортання ситуації, певною мірою виявляє і наміри адресанта (дізнатися про те, що є заборонене, не призначене для іншого).

Він не умотивовує свій запит, не пояснює причину необхідності отримати інформацію саме такого типу, а обмежується формами *кортїт*

знáти, хот'їла бих знáти, намагаючись тим самим спрогнозувати (залежно від реакції адресата) можливість розгортання діалогу й досягнення перлокутивного ефекту.

Своє запитання адресант прагне представити в координатах «нормативного» ведення діалогу, без особливих порушень максим спілкування (*Вибач'їте / Йїлє / ни с'м'їйу питáти / алє тикї се запитáйу*) чи вербалізує свій намір як евфемізоване висловлення (*ї нєго шош се ни склáло / ни так пишлò йїму*), що мешканцями села (завдяки спільній пресупозиційно-когнітивній базі) в таких ситуаціях теж сприймається нормативно.

Таким чином, для досягнення комунікативної мети (впливу на комунікативного партнера) адресант прагне умовно визначити власне мовні (значеннєсвотвірні), емоційно-оцінні, етикетні, змінно-ситуативні координати, здатні забезпечити йому безконфліктне ведення діалогу й отримання бажаного результату.

Наведені фрагменти мовлення засвідчують і те, що в полі зору адресанта – модель адресата, передбачення того, як він може сприйняти й потрактувати почуте не тільки на знаковому, але й на семантико-когнітивному рівнях [1, с. 99]¹, бо в тих випадках, коли недооцінена особа адресата, його емоційний і когнітивний стани, адресант зазнає комунікативного краху: *Йїк там вáш'ї молод'ї / бо шош задўже смутнá хòди вáш'а нев'їстка / А ви на свойў подив'їц'є / ци ўна у великїй вєселости*.

Очевидно, можна стверджувати, що фразеологізована одиниця *ни с'м'їйу питáти* є своєрідним дискурсивним висловленням, смислотвірним маркером, прагматичним сигналом, який повідомляє адресатові, що адресант вважає його «за свого», тому може собі дозволити такі мовленнєві дії.

Однак, як засвідчує функційне навантаження фразеологізованої одиниці в наведених текстах, як і особливості її функціонування в мовленні села загалом, адресат в окреслених ситуаціях здебільшого в іншому вимірі, ніж комунікативний партнер, сприймає особистісний контекст. Він дистанціюється від адресанта, обмежуючи йому доступ до інформації (як засіб отримання нових смислів) [7, с. 6]², імпліцитно виражаючи відмову, при цьому вибудовуючи свою відповідь не як конфрон-

¹ «...прагматика «працює» на двох рівнях аналізу – поверхневому (знаковому) і глибинному (когнітивно-семантичному) [1, с. 99].

² При дослідженні текстів у комунікативно-прагматичному аспекті важливо, на нашу думку, враховувати міркування С. Кримського про ціннісно-сміслові коди людської діяльності, викладені в його праці «Запити філософських смислів»: «Запити філософських смислів виникають зараз у всіх сферах творчої діяльності. Досить згадати проблеми єдиної теорії поля як «теорії усього»..., концепцію мови як «дому буття»..., щоб переконатись у сказаному» [7, с. 6].

таційну, яка виражала б незгоду на порушення певної теми, недовіру, а як запевнення в щирості ставлення до комунікативного партнера: *Йа н'іц н'іч'о тако́го ни ч'ула / тикі́ н'іц н'іч'о / абі́ мо́гла вам шош упов'істи*¹ (імпліцитне значення, закодоване у відповіді, – *йа / мо́же / ни ўс'о зна́йу / алé с то́го / шо зна́йу / н'іч'о ни скаў / бо за таке́ се ни пита́йі / і йа ни хоч'у ікі́хос бр'іхн'іў / йа це́го се остер'іга́йу*)².

Озвучена відповідь не порушує правил мовленнєвого етикету, вона прийнятна для слухача (хоча він, як правило, догадується про істинний смисл почутого) і є сигналом переходу до іншої теми (не знижуючи позитивно навантаженої тональності діалогу) чи до зміни комунікативних ролей мовців.

Як бачимо, реалізація комунікативних намірів адресанта великою мірою залежить від адресата – насамперед когнітивного «потрактування» ним соціопсихологічної дистанції між ним і адресантом. Свого комунікативного партнера (його мовлення) в багатьох ситуаціях він може сприймати в іншій емоційно-оцінній парадигмі – не як «*ми соб'ї свої́ / та́й вам позово́лено таке́ се пита́ти*»), тобто контекстні параметри ситуації комунікативними партнерами можуть кваліфікуватися по-своєму, а від цього залежатиме і характер діалогу: чи буде він фатичний, мовленнєвоузгоджений, спрямований на підтримку спілкування, чи як такий, що містить емоційно-оцінний конфлікт, оскільки в адресата інший, ніж у адресанта, цільовий вектор.

Порівняймо ще:

5) *Виба́ч'е́йте / Па́з'у́ / ни с'м'і́йу пита́ти / алé сміх ч'ула / шо ва́ш М'іс'ко у Ні́жнім кинці́ ма́йі вели́к'і поверта́нки. – И:ї́ / ко́ждий ма́йі свої́ ході́ / поверта́йі / кудá хоч'і́ / то ч'о́ будемо́ йі́х рахува́ти і́м'і́р'іти / ік'і́ уні́ завелі́к'і. – Та́ йа н'іч'о́ / лиш каў / шо ч'ула;*

6) *Ма́р'іч'ко́ / л'у́пко́ / ану́ зач'іка́йте́ / ни с'м'і́йу пита́ти / алé тикі́ се за́пита́йу / йе́к там ва́ш з'ет' / бо ўс'е́ке сміх ч'ула. – З'ет' ік з'ет' / а шо́ тудá ў ва́с / Ко́ц'о́ поду́же'іў?;*

7) *Ва́сі / а то́ ни ві́ сно́ч'і́ ході́ли у на́с по́пид ві́кнами? – А шо́ / хтос ході́ў? – Ла́зиў / не́моч'і́ шука́ў.*

Ці та й наведені вище приклади засвідчують, що в тюдівському говірковому дискурсі використовуваний адресантом мовленнєвий акт

¹ Упов'істи має значення не тільки сказати, розповісти, у ньому значущими насамперед є відтінки, які можна кваліфікувати як «сказати по секрету», «відкрити секрет» (приклад із тексту №1).

² У Тюдіві одним із поширених стійких зворотів є «за ни зна́йу / ни кара́йу», використовуваний у багатьох мовленнєвих ситуаціях, пов'язаних із необхідністю замовчати щось, ухилитися від відповіді; цьому всі навчені змалку: *Бо́ йе́ так'і́ пін:раўн'і́ / с пінходо́м / ухі́длив'і́ / газдин'і́ / шо ўс'е́ке го́н'і́ се ві́питати́ / а пото́му доклада́т сво́го / та́й розно́с'ут то́то по сел'і́ / того́ і́ диті́на з ма́ліх ро́кіў му́си памн'і́тати́ / шо хатне́ се ни вино́си / і́ т:о́ / шо д'і́йц:е́ ў хат'і́ / н'і́кóму ч'ужо́му се ни ка́же.*

ни *с'м'ійу питати* не завжди є запорукою успішної комунікативної взаємодії його з адресатом, оскільки в комунікативних партнерів часто різні цілі, а отже, й вибираються ними різні комунікативні стратегії і тактики.

Відповіді адресатів, як правило, містять «обертони» замовчуваного – еквіваленти відмови, незгоди, евфемізації висловлення, завуальованої негативної оцінки об'єкта, про який мовиться, ухиляння від відповіді на запитання, яке в семантичному плані, на думку адресата, є амбівалентним, до кінця не зрозумілим.

Характер відповіді може бути спричинений і «миттю сприйняття» [8, с. 15, 38]¹ – когнітивно-емоційним станом адресата в момент його мовленнєвої взаємодії з комунікативним партнером, що є значущим у процесі комунікації.

Різна статусна роль комунікантів спричинює те, що в окремих ситуаціях *ни с'м'ійу питати* чи початкове *вибач'їте* як прагматичне втілення цього мовленнєвого акту, може опускатися (приклад № 7), тобто адресант не намагається бути ввічливим, виявляти доброзичливе ставлення до адресата, надаючи своєму запитанню позитивного чи нейтрального етикетного забарвлення.

Така асиметрія комунікативних стосунків адресанта й адресата (запитання – своєрідне звинувачення – і відповідь – «заперечення») закладається, як правило, ще у предтексті, оскільки в запитанні міститься упередження, недовіра до комунікативного партнера, статусне «пониження» його ролі як рівноправного мовця у процесі спілкування, зумовлене чимось таким, що дає підстави адресантові висловлюватися не зовсім гречно й «залишатися у цій думці», можливо, тривало «перебувати [8, с. 51]» в ній.

Адресат же імпліцитно переінтерпретовує адресата² (*А шоб / хтос ходіу?*), змінює вектор тематичного розгортання діалогу, приховано вимагаючи пояснення, тим самим відкриваючи новий вимір екзистенційної діалогічної взаємодії, розбудовуючи діалог як кооперативний, «вирівнюючи» і спрямовуючи інтенційний складник адресанта, омовлений у запитанні, в позитивну (стосовно себе) площину, бо *«ходіти ўноч'э пópид вікнами ч'ужóйї хáти / нифáйно / таздá би соб'ї цéго н'ікóли ни пoзвóлиў / а йїк хтос хóди / то х'ібá лиш пyстéч'и»*.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що в діалектному тексті як дискурсі вагому роль в актуалізації прагматичних компонентів

¹ «Те, що існує в мові у вигляді значення і смислів, – це минуле. І пам'ять лише здається сховищем того, що ніби усвідомлене і пережите»; «Акт думки міститься у миті. У неподільному теперішньому» [8, с. 15].

² Аналогічний приклад: *Калі / а то ни ваш син уч'эра бїўсе с К'їциним? – Ікэ бїўсе / ік вин ужé трéтиї ден'у Кóсов'и ў ипиталі.*

значення відіграють фразеологізовані одиниці – когнітивно-значеннєві величини, які є значущими виразниками інтенцій комунікантів, маркерами, що увиразнюють характер адресантно-адресатних відношень під час комунікативної взаємодії мовців, водночас виступаючи важливими засобами формування говірково-мовної картини світу.

Ці одиниці – носії імпліцитних значень, дешифрування яких допомагає комунікативним партнерам вибудовувати діалог як кооперативний, підтримувальний, чи як такий, у якому порушена мовленнєва взаємодія.

Однією з найпоширеніших у мовленні села є фразеологізована одиниця *ни с'м'їйу питати*, сфокусована, як і інші стійкі звороти, на ситуацію спілкування, у якій мовець, прагнучи досягти комунікативного результату, намагається не порушувати правил мовленнєвого етикету.

Фразеологізована одиниця *ни с'м'їйу питати* – це своєрідне дискурсивне висловлення, непрямий мовленнєвий акт, у якому узагальнено закладено інтенції адресанта – отримати бажану інформацію і водночас вибудувати взаємодію з адресатом у межах мовленнєво-нормативних «приписів» села.

Література

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. С. 336 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. К.: Академія, 2004. 344 с.
3. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. Львів : Літопис, 2007. 232 с.
4. Гриценко П. Просторінь народного слова. Марія Голянич. *Мовний портрет села Тюдів*. Словник у двох томах. Т. 1. А–М. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. С.5.
5. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Вибрані твори / Пер. з нім. К.: «Юніверс», 2001. 228 с.
6. Ковалик І. І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Частина II / Упорядник З. Терлак. Львів – Івано-Франківськ, 2008. 496 с.
7. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. К.: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
8. Мамардашвілі М. К. Картезіанські роздуми. К.: Стилос, 2000. 311 с.
9. Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2000. 752 с.
10. Філософія. Світ людини. Курс лекцій : навчальний посібник / В. І. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. К.: Либідь, 2003. 432 с.

11. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002. 743 с.

PHRASEOLOGIZED UTTERANCES IN THE ACTUALIZATION OF PRAGMATIC COMPONENTS OF MEANING IN DIALECT DISCOURSE

Maria Holianych

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
57 Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine
email: kum@pnu.edu.ua*

The article characterizes the most common types of phraseologized units functioning in the speech of residents of Tyudiv village (Kosiv district, Ivano-Frankivsk region) and reveals their role in the actualization of pragmatic components of meaning in communicative interaction. In particular, it is emphasized that these linguistic units:

1) serve as an important means of shaping the dialectal linguistic worldview;

2) generalize typical communicative situations, facilitating the disclosure of the intentions of communicative partners;

3) act as significant carriers of implicit meanings, the decoding of which enables speakers to construct dialogue either as cooperative, avoiding conflicts, or as confrontational.

*Among various types of phraseologized units widespread in Hutsul dialect discourse that contribute to the actualization of pragmatic components of meaning, special attention is given to the linguistic unit *ny s'miiu pytaty* ("I dare not ask").*

The article demonstrates that this phraseologized unit is an important meaning-forming component of a potential question posed by the addresser, contributing to the formation of semantic components that influence the course of communication and the actualization of each communicative partner's program of practical behavior – namely, knowledge of how to respond to the speech actions of the interlocutor in typical situations.

*It is emphasized that the phraseologized unit *ny s'miiu pytaty* functions as a specific pragmatic signal indicating the nature of the addresser's communicative intentions – to achieve a communicative goal. Therefore, the addresser constantly keeps in focus the model of the addressee, anticipating how the latter may perceive and interpret the question.*

Keywords: *addresser, addressee, dialect discourse, communicative intention, pragmatic components of meaning, phraseologized unit.*